

УДК 378.002.8

Ірина Кухарчук

КУЛЬТУРА ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У статті розглянуто проблему формування культури фахового мовлення у студентів, що навчаються за спеціальністю «Практична психологія» на заняттях з української мови за професійним спрямування. З'ясовано, що високу культуру мовлення особистості визначає досконале володіння нормами літературної мови, мовновиражальними засобами відповідно до ситуацій спілкування в професійній сфері. З метою вироблення свідомого ставлення до відбору мовних засобів у ситуації ділового спілкування подано систему вправ і завдань.

Ключові слова: фахове мовлення, професійне спілкування, мовні норми, усне і писемне мовлення.

Актуальність статті зумовлена тим, що в умовах розбудови України, гуманізації та гуманітаризації вищої освіти, реформування мовної освіти постала потреба у фахівцях нової генерації: «кваліфікованих, грамотних, які б досконало, ґрунтовно володіли українською літературною мовою у повсякденно-професійній, офіційно-документальній сфері, зокрема набули навичок комунікативно виправданого використання засобів мови, оволоділи мовою конкретної спеціальності, фаху» [5, с. 646].

Мета статті – теоретично обґрунтувати й подати практичні рекомендації розв'язання проблеми формування культури фахового мовлення як важливої складової професійної діяльності практичного психолога.

Проблему вивчення ролі культури спілкування, формування культури фахового мовлення досліджували науковці Б. Антоненко-Давидович, Н. Бабич, І. Вихованець, С. Караванський, А. Коваль, О. Пазяк, М. Пентилюк, Л. Паламар, О. Пономарів, В. Русанівський, О. Серебенська, С. Шевчук та ін.

У працях учених звертається увага на засвоєння й дотримання норм сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні, способів удосконалення професійної мовної компетенції, вільного усного та писемного спілкування; студіювання особливостей фахової мови, підвищення культури мови, мислення й поведінки особистості.

Незважаючи на актуальність означеного питання, проблема формування культури мовлення у студентів, що навчаються за спеціальністю «Практична психологія», є досить актуальною. Найбільший попит у сфері професійної діяльності мають психологи, які відзначаються не тільки високим професіоналізмом, але й володіють культурою фахового мовлення. Вміння сформулювати власні ідеї чи пропозиції в зрозумілій

словесній формі, створити позитивну емоційну атмосферу для довіри чи ділового настрою, організувати ефективне спілкування з колегами, клієнтами; володіння відповідними мовленнєвими структурами і лексичними одиницями, що впливають на емоційний стан клієнта та відповідають конкретній ситуації спілкування, роблять особу більш успішною в сфері практичної психології. І, навпаки, низький рівень культури мовлення гальмує ефективне виконання професійних обов'язків, встановлення результативних комунікативних контактів з іншими працівниками. Це є серйозною перешкодою для кар'єрного зростання фахівця і для особистісної самореалізації взагалі.

Важливу роль у піднесенні мовної культури, формуванні навичок мовленнєвого самовдосконалення як умови мовленнєво-професійного становлення й розвитку особистості відіграє навчальна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Вивчаючи курс, майбутні практичні психологи набувають теоретичних знань про фахове спілкування, його роль у професійній діяльності, засвоюють термінологію майбутньої спеціальності, основні мовні норми професійного спілкування, формують стійкі мовні компетенції, потрібні для майбутнього фаху.

На нашу думку, культура фахового мовлення психолога – це дотримання мовних норм у галузі психології; знання лексики й термінології обраного фаху, вміння доречно й правильно добирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування.

Питання культури мовлення фахівця традиційно пов'язується з проблемою оволодіння нормами літературної мови як важливою умовою професійного успіху та фахового зростання.

У мовознавстві мовні норми розглядають як «загальноприйнятий звичай вимовляти, змінювати, записувати слово» [2, с. 70], «уніфіковані, традиційні, найбільш поширені, свідомо фіксовані стандарти реалізації мовної системи, обрані в процесі суспільної комунікації» [5, с. 19], «реальний, історично умовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі та нормі мови й становить найкращий варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [4, с. 94].

Розрізняють такі типи літературних норм: орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, граматичні, лексичні, стилістичні, пунктуаційні.

Орфоепічні норми регулюються певними орфоепічними правилами. Відхилення від них порушує мовне спілкування й зумовлює нерідко правописні помилки, а отже, негативно впливає на культуру усного й писемного мовлення.

З метою формування орфоепічних норм у практичних психологів на практичному занятті можна запропонувати такі завдання:

– Пригадайте основні правила вимови голосних і приголосних звуків. Прочитайте наведений уривок із тексту згідно з орфоепічними правилами української літератури вимови.

Ситуація успіху в навчальній діяльності створюється педагогом за допомогою ланцюжка таких послідовних дій: установка на діяльність (емоційна підготовка учня до розв'язання навчального завдання); забезпечення діяльності (створення умов для успішного розв'язання); порівняння одержаних результатів із передбачуваними (свідоме ставлення до результату своєї навчальної праці). Отож, якщо ситуація успіху створюється вчителем послідовно і свідомо, її структура повинна враховувати вказані компоненти.

– Ознайомтеся зі словниками. З'ясуйте, які позначення подають словники для маркування орфоепічних норм, наведіть приклади (відповідно до обраного фаху).

Необхідною ознакою культури усного мовлення практичного психолога є обов'язкове дотримання і постійне відпрацювання навичок правильного *наголошування слів*, яке в умовах впливу російської мови або діалектного оточення нерідко порушують мовці. З метою усунення помилкового і запам'ятовування правильного наголошування слів пропонуємо майбутнім фахівцям такі завдання:

– Схарактеризуйте особливості наголосу в українській мові. Що впливає на появу акцентуаційних помилок? Заповніть таблицю : 1) Основні чинники, що зумовлюють акцентуаційні помилки; 2) ненормативне наголошування; 3) нормативне наголошування.

– Доберіть по 5 прикладів слів (відповідно до обраного фаху) до основних правил наголошування в українській мові.

– Поставте наголос у поданих словах, скориставшись орфоепічним словником.

Амнезія, акме, громадянин, психологічна дезадаптація, депресія, дисморфофобія, дослідницько-експериментальна діяльність, екзальтація, експресія, емпатія, завдання, поняття.

Знання *орфографічних норм* – важлива складова культури фахового мовлення. Орфографічні норми визначають правила написання слів відповідно до усталених норм. На практичних заняттях із української мови (за професійним спрямуванням) ставимо завдання закріпити складні випадки правопису, наприклад:

– Запишіть текст відповідно до орфографічних норм.

Педагогічна р..флексія – ..прямованість свідомості вчит..ля на самого себе, врахуван..я уявлень учнів про його діяльність і про те, як учит..ль розуміє діяльність учня. Це здатність учителя подумки уявити собі ..формовану в учня картину ситуації і на цій основі ут..чнити уявлен..я про себе. Оцінюючи свої дії з погляду їх практичної доцільності, він постійно в..правляє себе. Ця постійна самокорекція, без якої успішна педагогічна діяльність була б н..можлива, і л..жить в основі р..флексії.

Граматичні норми визначають правильне вживання граматичних форм слів та усталену побудову речень, словосполучень. Практика викладання показує, що студенти досить часто порушують граматичні норми в усному і писемному мовленні. Пропонуємо завдання:

– Поясніть причини порушення граматичних норм.

1. Когнітивна сфера успішно розвивається лише при наявності та задоволенні пізнавальних потреб. 2. У цей період основним засобом діагностики має бути спостереження в групах чи класах, у процесі якого й виявляються відстаючі діти. 3. У дітей із психічним недорозвитком психічні недоліки є більш виразнішими. 4. Якщо стоїть завдання надання дитині допомоги, а не формувати групи, то нема необхідності проводити діагностику зразу, не враховуючи навіть адаптаційний період у житті дитини.

Лексичні норми визначають можливості використання слів відповідно до значення та його відтінків, а також правила сполучуваності слів у реченні. Спостерігаємо випадки порушення лексичних норм у мовленні майбутніх фахівців. Відхилення від норм слововживання у мовній практиці зумовлені кількома чинниками: 1) незнання точного лексичного значення слова; 2) невміння вибрати із синонімічного ряду найточніше слово. З метою усунення лексичних помилок можна запропонувати завдання:

– У реченнях порушено лексичні норми. Запишіть правильний варіант, поясніть причини лексичних помилок.

1. У даному випадку з боку психолога необхідно провести індивідуальну бесіду. 2. Метод проблемного навчання підсилює учбову мотивацію. 3. Здібність до «переносу» є однією із складових навчуності дитини. 4. Від того, в якому напрямку розвивається самоаналіз, яка глибина осмислення себе як професіонала, залежить і розвиток творчих потенцій особистості, професіональний ріст і особисте вдосконалювання. 5. Адаптація – це перш за все реакція, відповідь живого на певні зміни в оточуючому середовищі. 6. Не дивлячись на те, що це питання у психології достатньо досліджено, проблема взаємозв'язку формування світосприйняття та емоційної культури особистості лишається невирішеною.

Пунктуаційні норми регулюють вживання розділових знаків. Свідоме засвоєння пунктуаційних норм сприяє виробленню в практичних психологів умінь і навичок безпомилкового вживання розділових знаків. Наприклад:

– Запишіть текст, поставте розділові знаки, дотримуючись пунктуаційних норм.

Проблемою є підготовка практичних психологів для роботи з дітьми. На наш погляд основний недолік підготовки практичного психолога навіть з вищою освітою полягає в тому, що його знання зазвичай дуже теоретичні й узагальнені. Випускники цього профілю не мають необхідного інструментарію, вони повинні також краще володіти практикою спостереження, вмінням вступати в контакт з дітьми, більш ґрунтовно знати психологічні особливості дітей цього віку. Зокрема навіть самі студенти говорять про формалізм у професійній підготовці психологів, про недоліки в організації психологічної практики процес

проходження якої нерідко орієнтований на «паперову» звітність і не забезпечує студента необхідними практичними навичками (Зі статті).

Майбутній практичний психолог повинен оволодіти культурою оформлення професійної документації. Тому доцільно практикувати завдання на складання документів, їх редагування, наприклад:

– Складіть оголошення про конкурс на заміщення вакантної посади практичного психолога. Складіть резюме особи, яка претендує на цю посаду.

– Проаналізуйте наведені тексти доповідної і пояснювальної записки, укажіть на недоліки, подайте правильні варіанти текстів.

Крім засвоєння й дотримання норм літературної мови у професійній сфері, студенти повинні орієнтуватися у термінологічному комплексі обраного фаху, аналізувати специфіку термінів, дотримуватися національних стандартів щодо системи термінів.

Продуктивність засвоєння термінів та їх активне використання в усному та писемному фаховому мовленні залежить від вправ і завдань, спрямованих як на переклад та вдумливе засвоєння термінології, так і на активізацію вмінь говоріння та слухання, необхідних для застосування цієї термінології у конкретних ситуаціях спілкування.

З метою збагачення лексичного запасу студентів професійно-науковою термінологією пропонуємо завдання на тлумачення фахових термінів; складання термінологічного словника за фаховими підручниками та періодичними виданнями; редагування текстів із неправильним вживанням фахової термінології; переклад фахового зорієнтованих текстів із російської мови на українську; складання діалогічних і монологічних висловлювань фахового спрямування з використанням професійної термінології.

Отже, імідж практичного психолога передбачає обов'язкове володіння культурою фахового мовлення. Знання сучасних норм літературної мови, фахової термінології; вміння складати документи, вести міжособистісний діалог, виступати перед публікою, користуючись різними тактиками для досягнення комунікативної мети, є важливою умовою професійного успіху та фахового зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Освіта, 1991. – 228 с.
2. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
3. Вихованець І. Р. Таємниця слова / І. Р. Вихованець. – К. : Культура, 1990. – 142 с.
4. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / М. М. Пилинський. – К. : Наукова думка, 1978. – 288 с.
5. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: Підручник / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К. : Алерта, 2010. – 696 с.